

■ Svetovni splet in svetovna kriza

¹Franci Pivec, ²Andrej Kositer

¹IZUM Maribor, ²AGENDA, Maribor

franci.pivec@izum.si; andrej.kositer@agenda.si

Izvleček

Dogaja se prva ekonomska kriza v razmerah informacijske družbe in postavlja se vprašanje o vplivu interneta na razvojni zastoj, ki so ga povzročile naraščajoče družbene neenakosti. Čeprav je internet potencial za krepitev enakosti, ne deluje v tej smeri, ampak je orodje ekonomske hegemonije. Informacijska družba ne posveča zadostne pozornosti vrednoti enakosti in na sploh zapostavlja etiko, kar vodi v zaostrovanje globalnih konfliktov in konfliktov znotraj držav. Iz tega se porajajo egalitarna gibanja, kot npr. gibanje 99 %. Spletna socialna omrežja se izjemno hitro širijo, vendar so površinska in ne krepijo družbene kohezije, zato niso rešitev, temveč del problema družbene neenakosti.

Ključne besede: ekonomska kriza, enakost, digitalna ločnica, informacijska etika, spletna socialna omrežja.

Abstract

WWW and the Global Crisis

In the context of the contemporary situation in the information society, we have found ourselves in the first economic crisis. This raises the question of the impact the Internet has on a development standstill caused by growing social inequality. Despite its potential to promote equality, the Internet does not act as a promoter, but rather serves as an instrument of economic hegemony. The information society is not fully committed to the values of equality and ignores ethics in general, which sparks not only global conflicts but also conflicts within countries. This has triggered egalitarian movements to emerge, among them e.g. "99 %". Although social networking sites are expanding very rapidly, they are superficial and do not strengthen social cohesion; they can be seen more as a part of the problem than the solution to social inequality.

Keywords: economic crisis, equality, digital divide, information ethics, social networking sites.

1 Z INTERNETOM DO KRIZE

Zadnji dan preteklega leta se je število uporabnikov interneta povzpelo do 2,267,233.742, kar je bilo takrat 32,7 odstotka svetovne populacije (največ v Severni Ameriki 78,6, v Oceaniji in Avstraliji 67,5 in v Evropi 61,3 odstotka). Samo v letih 2006 do 2010 se je obseg digitalnih del povečal za več kot šestkrat s 161 na 988 eksabajtov. Če bi bila ekonomija najbolj informatiziranih delov sveta ta trenutek v razcvetu, bi zanesljivo rekli, da je zanj zaslužen internet. Hvalili bi se z e-ekonomijo, nihče pa noče slišati za e-krizo in za vpletenost interneta pri tem. OECD je nenadoma zožil še malo prej ekumensko vlogo informacijske in komunikacijske tehnologije na ogroženi industrijski sektor, ki mora braniti svoj skromni delež pred vplivom krize, o obratnem vplivu pa nič (OECD, 2009). Podobno je Evropska komisija že v času recesije objavila dokument Future Internet 2020, v katerem za doslej vsem dostopno mrežo mrež zavzeto priporoča PPP (Public-Private-Partnership), kot da se ne valijo po ulicah demonstracije za ohranitev interneta kot skupne dobrine (EC, 2009).

Med redkimi, ki so opozarjali na dvoreznost informacijske revolucije, je bil Jan van Dijk (1999/2006), ki je podvomil v napovedi, da internet omogoča novo ekonomijo brez kriz. Premalo zareže v substanco kapitalizma, ki brez cikličnih kriz ne more ujeti ravnovesja med ponudbo in povpraševanjem, saj samo tri malce radikalnejše spremembe še ne morejo spremeniti njegove narave:

- prva sprememba je preobrat v vrednostni verigi, ko v elektronski trgovini povpraševanja prehitvajo ponudbo in uporabnik postaja koproducent;
- druga sprememba je dematerializacija in ločitev verig produkcije, distribucije in potrošnje od financiranja, ki samo postane najbolj dobičkonosna dejavnost ter se odklopi od t. i. realnega sektorja, pri tem pa ji informatika služi kot bistveno orodje;
- tretja sprememba je lajšanje hiperprodukcijskih kriz, ki naj bi ga dosegli z informacijskim upravljanjem zalog in načrtovanjem proizvodnje.

Hitreje od pozitivnih so se pokazali negativni vplivi, ki so povezani z ločitvijo »virtualne ekonomije« (Dawson), rekli so ji tudi kognitivna (Vercellone), digitalna (Glotz) ali high-tech ekonomija (Haug) in informacijska ekonomija (Fitzpatrick), od »realne« ekonomije, kar je pripeljalo do neobvladljive kompleksnosti ter destabilizacije ekonomskih odnosov. Realna vrednost finančnih produktov je postala nerazpoznavna, finančni vrtiljak se je vrtil vse hitreje, t. i. mrežni učinki so bili vse večji in bogati so postajali vse bogatejši. Nick Beams (2008) je nastale razmere definiral v marksistični maniri: »Jedro krize je pretirana akumulacija fiktivnega kapitala na račun presežne vrednosti, odvzete svetovnemu delavskemu razredu.« Bankirji, spodbujeni s provizijami od prometa z virtualnim kapitalom, so si zgradili pravi »utopični kapitalizem«, podoben Drugi realnosti.

Pri kreditni krizi je informacijska in komunikacijska tehnologija vse prej kot nedolžna, čeprav je le njen pospeševalec, pravi vzrok pa je slej kot prej v naravi sodobnega kapitalizma. Njena zasluga je silna pospešitev finančnih operacij, ki so »ušle« iz regulatornega okvira, ki je še zmeraj naravnana na klasične transakcije. Pogubnih finančnih derivatov namreč brez podpore informacijske in komunikacijske tehnologije sploh ne bi bilo.

Ob prvih znamenjih gospodarskega pešanja je šestdeset evropskih tehnoloških platform in raziskovalnih projektov spravilo skupaj brezbarvno Blejsko deklaracijo, iz katere je omembe vreden en sam stavek: »Potrebne so resne spremembe in znanstveni ter ekonomski dejavniki evropskega interneta, raziskovalci, industrija, srednja in mala podjetja, uporabniki, servisi in ustvarjalci vsebin prepoznavajo takojšnjo potrebo po preoblikovanju interneta, uveljavljanju širokega interdisciplinarnega pristopa in upoštevanju evropskih družbenih in ekonomskih ambicij.« (Bled, 2008)

Barbara Paterson iz Južne Afrike je v študiji *Podatkov ni mogoče jesti* resneje ocenila vlogo interneta, pri katerem se premalo zavedamo njegovega enostranskega uveljavljanja zahodnega ekonomskega modela in pomanjkanja poslušanja za druga okolja (Paterson, 2009). Internet je sredstvo ohranjanja in povečevanja ekonomske prednosti Zahoda. Ko pa se je v ekonomski krizi ekonomska rast na Zahodu ustavila, je tudi Mednarodni monetarni fond ugotovil, da je to posledica ekonomskih neenakosti, značilnih za ta del sveta (Berg/Ostry, 2011). Družbe z višjo stopnjo enakosti se razvijajo bolj trajnostno (Wilkinson/Pickett, 2009).

2 ENAKOST IN KRIZA

Enakost je vrednota, ki je ljudem najbolj na očeh, zato je poudarjena v vseh pomembnih družbenih preobratih v zgodovini. Simon Kuznets (1971) je v zvezi s tem opozoril, da:

- v nerazvitih družbah česa drugega kot enakosti ne more biti, ker vsi živijo iz rok v usta;
- v začetnem kapitalizmu sla po investicijah omogoča bogatašem popolnoma proste roke pri izkoriščanju narave in ljudi, enakost pa je potisnjena daleč v ozadje;
- kričeče ekonomske neenakosti sicer nikoli ne ganejo oblasti, vendar pa trg predpostavlja tudi določeno kupno moč, zato je treba sčasoma pomisliti tudi na množico potrošnikov.

Enakost je enakovrednost in potemtakem označuje kakovost, ne količine, kar je iz latinske besede *aequalitas* jasno razvidno, slovenska beseda pa je malce varljiva. Enciklopedije celo izrecno opozarjajo na zmotnost enačenja z identity ali s similarity (Stanford, 2007). O enakosti lahko govorimo na deskriptiven ali proskriptiven način: v prvem primeru vrednotimo stanje, v drugem narekujemo ravnanja. Najpogosteje se prepletata oba pristopa, pri čemer je v ospredju skupina kompleksnih družbenih načel o pravičnosti, ki tvorijo pojmovanje egalitarizma. V njem razlikujemo:

- formalno enakost, ki je mogoča le ob upoštevanju enega samega načela;
- sorazmerno enakost, ki relativizira formalno enakost, ker vpeljuje več načel;
- moralno enakost, ki je v religijah prepuščena božji razsodbi, v razsvetljenstvu pa postane naravno načelo in družbena pogodba;
- presumpcijo enakosti, vgrajeno v vse pravne sisteme, zaradi česar je treba opravičiti oz. utemeljiti vsako neenakost.

John Rawls (1971) je utemeljil štiri bistvene kategorije enakosti kot pogoje pravičnosti: 1) civilne svobodščine, 2) možnosti za politično participacijo, 3) socialni položaj in priložnosti, 4) ekonomsko povračilo. Vendar ostajata vprašanji »Enakost česa?« in »Enakost za koga?« povsem odprti ter se okoli njiju napletajo številne teorije in ideologije egalitarizma, ki bodisi opravičujejo obstoječe stanje neenakosti ali pa ga napadajo. Larry Temkin (1993) navaja tri glavne oblike sodobnega egalitarizma:

- intrinzični egalitarizem vidi enakost kot ponotranjeno vrednoto, ki ji je treba dati prednost v vseh

okoljih in je merilo za ocenjevanje družbene razvitosti;

- instrumentalni egalitarizem vidi enakost kot posledico pomembnejših vrednot, kot so svoboda, razvoj celovite človeške osebnosti ipd., zaradi katerih je treba sprejeti tudi neenakost;
- konstitutivni egalitarizem, ki vidi enakost kot ekstrinzično vrednoto, za katero se družba dogovori, da bi zavarovala človeško dostojanstvo in spoštovanje, ogroženo z revščino in brezizglednostjo.

Glavni očitek kritikov egalitarizma, če odmislimo nereflektirano obrambo razrednih privilegijev, je podal Harry Frankfurt (1987, 21) v svoji doktrini zadostnosti: »Z moralnega vidika ni pomembno, da bi moral vsakdo imeti enako, ampak da ima zadosti. Če ima vsakdo zadosti, ni več moralno sporno, da imajo eni več kot drugi.«

Čeprav je bil oče ekonomske znanosti Adam Smith profesor moralne filozofije v Edinburghu in se to njegovemu *Bogastvu narodov* zelo pozna, so ekonomisti danes najbolj odklonilni do vprašanj morale in enakosti (Tungodden, 2003). Objava podatkov, da zgornja petina na Švedskem obvladuje 34 odstotkov bogastva, v ZDA pa kar 84 odstotkov in da je v tem pogledu stanje v današnji Ameriki veliko bolj zaostreno kot pred veliko krizo leta 1929, ko so najbogatejši razpolagali s 50 odstotki bogastva, je sprožila številne reakcije. Razprava je postala še zanimivejša, ko so v harvardski anketi ugotovili, da ogromna večina Američanov simpatizira s »švedskim modelom« (Norton, Ariely, 2011). Novo-liberalni ekonomisti na vse načine dokazujejo, da je raven ekonomske neenakosti nižja, kot jo prikazujejo v javnosti, da tudi sicer ni bistvena za družbeno pravičnost in da poudarjanje neenakosti samo odvrta pozornost od pomembnejših razvojnih vprašanj. In še, da bi po razpadu komunizma lahko nehali z egalitarizmom, ki je ovira vsakršnega razvoja. Vendar po nastopu krize vsaj nekaj časa ameriškega javnega mnenja ne bo mogoče prepričati, da ekonomska neenakost ni nekaj slabega že sama po sebi, razen tega da razkriva globlje zasidrane slabosti in da tudi povzroča nove in nove krivice. Ali kot opozarjata Jacobs in T. Skocpol (2004), Američani ne razumejo in ne sprejemajo več čudnega pravila iz Matejevega evangelija, da bodo tisti, ki imajo malo, še to izgubili, bogatim pa bo dano še več.

3 SVETOVNI SPLET IN ENAKOST

Ni presenetljivo, da se vzporedno s krizo razglašajo svetovna in evropska leta enakosti in da mnoge države sprejemajo svoje »strategije enakosti«. K temu jih silijo tudi protestna gibanja kot sta 99 % ali 15.O. Nova britanska vlada je sprejela *The Equality Strategy – Building a Fairer Britain*, v kateri močno zožuje vidike neenakosti in v celoti prikriva vlogo interneta, ki ga omenja zgolj v zvezi s »spoprijemanjem z internetnim kriminalom«. Tudi omenjena in nekatera druga civilna gibanja poudarjajo predvsem brezplačnost interneta, ne razvijajo pa kritične teorije informacijske družbe, ki bi zajela tudi vprašanje razredne določenosti informacijske in komunikacijske tehnologije.

Philip Agre (2003) je že pred časom poudaril nujnost neodvisnosti interneta od cenzure, monopolizacije, regulacije in drugih načinov obvladovanja od centrov moči. Obramba svobodnega, egalitarnega in decentraliziranega interneta je tvegano poslanstvo in Agre je moral zaradi pritiskov za nekaj let potoniti celo v ilegalno. Regulacijo interneta si centri moči predstavljajo kot njegovo institucionalizacijo, vendar jim česa takega ne bi smeli dopustiti in civilna družba jih mora prisiliti, da se bodo sprijaznili z novimi koncepti participacije, komunikacije, integritete, lastnine, dostopnosti in avtonomije (Klang, 2006). Kar je bila Agrejeva največja skrb, je podrobno pojasnil Lessig: internet je mogoče nadzorovati tudi tehnično prek kode. Demonstrativno zavračanje vsake družbene regulacije je lahko tudi prebrisana ideologija tistih, ki imajo v posesti arhitekturo interneta. Kritična teorija informacijske družbe se začne s spoznanjem, da je koda zakon in da je to dejanski temelj današnje *lex informatica* (Lessig, 2006).

Internet torej ni brez regulacije, vendar je ta prikrita. Varljiva je romantična podoba interneta prve generacije, ki so si ga ustvarili akademiki za svojo komunikacijo brez pridobitnih namenov, saj v drugi generaciji interneta že vladajo trgovci. Ker jim kontrola prek arhitekture ni dovolj ali pa se ne morejo popolnoma zanesti na programerje, si kupujejo še naklonjenost predstavnikov ljudstva in krepijo institucionalno kontrolo interneta. Vrnitev k internetu prve generacije je iluzija in edina možnost je kritika razmer, v katerih za zasebne interese neodgovorno razprodajajo internet kot javno dobrino. Izrazit primer izogibanja javnemu statusu interneta z nevarnimi posledicami za njegovo odprtost je ACTA, proti čemur se je dvignilo široko mednarodno javno mnenje. Omembe vredna je v tej

zvezi izjava slovenske veleposlanice v Tokiu in se stre pokojnega predsednika Janeza Drnovška Helene Drnovšek Zorko, ki je odmevala v svetovnih medijih: »ACTA sem podpisala iz državljanske malomarnosti, zato ker nisem bila dovolj pozorna. Čisto enostavno nisem povezala sporazuma, za katerega podpis me je pooblastila vlada, s tistim sporazumom, ki po mojem državljanem prepričanju omejuje in jemlje svobodo delovanja na največjem in najpomembnejšem omrežju v zgodovini človeštva in tako omejuje predvsem prihodnost generacije naših otrok.« (Jolly, 2012) Kaj pa drugi, ki so svetili pri tem početju?

James Moore (1996) je razložil, da je svetovni splet kot digitalni ekosistem ključni pogoj za oblikovanje nove poslovne kulture, ki mora nadomestiti preživelo antagonistično logiko ponudbe in povpraševanja z vzajemno logiko interaktivne skrbi za trajnostni razvoj. Ihta, s katero kapitalisti naskakujejo internet kot skupno dobro, je le dokaz, da ne sprejemajo globine sprememb, ki jih prinaša nova informacijska tehnologija. Internet ni nič drugega kot skupna gmajna, ki je ne definira lastnina, temveč etika skupne uporabe. Ko je Elinor Ostrom leta 2009 kot prva ženska prejela Nobelovo nagrado za ekonomijo, je bila to najbolj neopažena podelitev prestižnega priznanja, pa ne zaradi spola nagrajenke, temveč zaradi področja, na katerem deluje – skupno dobro utemljuje kot pogoj trajnostnega razvoja. Švedi to razumejo. Za nov ekonomski model, ki bo služil vsem, se zavzema tudi skupina Cross-ETP (2009) s stališčem, da bo »bodoči internet omogočil novo redistribucijo, ekonomske in poslovne modele, ki ne bodo omejeni na gole finančne transakcije v svetu, v katerem je vse dostopno vsakomur in povsod.«

Ekonomska kriza je tudi posledica neetične zloraobe interneta za špekuliranje, prikrivanje, laganje, varanje, izsiljevanje itd. Vse to se je razpaslo v finančni sferi, ki ni bila nič drugega kot informacijski poligon brez etičnih vrednot, na katerem dobiček odtehta vse. Še od davkoplačevalskih sanacij so si izplačali provizije in se s posebnimi letali pripeljali na zalogor v Washington, nakar je kongresu »počilo«. Informatiki so bili v službi tega podjetja s prepričanjem, da opravljajo le nevtralne tehnične posle. Morda se je kdo od njih redno udeleževal demonstracij proti oborožitveni industriji in genskemu inženiringu, ni pa zaznal, da sodeluje pri enako pogubnih zadevah? Zato je za reševanje krize pomembna tudi informacijska etika in na njej temelječe ravnanje informatikov.

Edino to lahko povrne zaupanje bankam. Obstaja še ena anarhična možnost, znana kot Robin Hoodova redistribucija bogastva od bogatih k revnim, ki jo srečujemo praviloma v okoljih, v katerih birokrati v okviru »proste presoje« brezobzirno izvajajo redistribucijo King Johna, vedno znova v prid bogatih. »Robinhoodovstvo« se že pojavlja na internetu: bolj ko ga bodo zapirali, več bo piratstva, ki je sodobna oblika t. i. »socialnega banditizma«, ki ima na svoji strani množice neenakih.

Za Ronaldal Dworkina sta odločilna dva momenta enakosti: enakost startnih možnosti in enakost odgovornosti za lastne odločitve. Družba se je dolžna pobrigati, da pri tem omeji vpliv sreče in nevednosti (Dworkin, 1981). Pri obeh omenjenih vplivih je informacijska in komunikacijska tehnologija zelo pomembna, a se bolj kot sredstvo doseganja enakosti manifestira kot *digital divide*. Presojanje vloge interneta pri nastajanju in poglobljanju neenakosti zajema odgovore na vprašanja: 1) Je kapital pogoj za obstoj interneta? 2) Je internet pogoj za rast kapitala? 3) Sta kapital in internet neločljivo povezana? 4) Ali med internetom in kapitalom sploh ni vzročne povezave?

Tiziana Terranova (2003) je združila navedena vprašanja v eno samo radikalno vprašanje: Je internet kapital ali antikapital? Seveda smo pri Marxu, za katerega je edini antipod kapitala delo. Kot pravijo italijanski avtonomisti (Negri, 1991), je na internetu temelječa »nova ekonomija« neke vrste »socialna tovarna«, nastala s penetracijo produkcijskega procesa v družbeno okolje. »NetSlaves« prostovoljno in brezplačno izpolnjujejo svoje delovne obveznosti »24X7« in se na vse načine trudijo, da so stalno »na zvezi«. Industrijski delavci so si veselje s samoizpolnitvijo iskali v prostem času – krajšem delavniku, informacijski delavci pa ga iščejo za računalnikom – v neprekinjeni mrežni povezavi.

Richard Barbrook (1999) meni, da je digitalna ekonomija mešana ekonomija, ker vključuje tako javne elemente (npr. internet), tržne elemente (npr. ponudba produktov) in elemente ekonomije obdarovanja (npr. izmenjava znanja brez plačila). Kapitalisti si mirno prisvajajo »intelektualne darove« ob glasnem kričanju »Primite tatu!« v zvezi z avtorskimi pravicami. Težavo pa imajo z internetom kot javno dobro, ki omogoča intelektualno produkcijo mimo kapitala, zato ga želijo »zapreti« kot svoj fiksni kapital in spraviti internetne delavce v položaj njegovih priveskov. Tako dobimo »NetSlaves«.

Vsak poskus, da bi se delavska (NetSlaves) multitudine organizirala po svoje in izkoristila svojo internetno izkušnost – npr. v odprtokodnem gibanju –, naleti na hude ovire in na kriminalizacijo. Še pogosteje pa na perfidne »prevzeme«, ko antikapitalske subkulture čez noč postanejo globalni pridobitni projekti, bodisi da gre za umetnost, modo, prehrano ali kar koli drugega, kar je mogoče ponuditi masovni potrošnji in kapitalizirati preko trga. Tako se v informacijski dejavnosti delo ne more samoupravno organizirati proti kapitalu in obstaja velika nevarnost, da bo tudi internet padel pod oblast kapitala, dober pokazatelj stanja na tej fronti pa je odnos do odprte kode. ACTA je le eden od poskusov, kako to izpeljati, in paralelno tečejo še druge aktivnosti, kako izpodkopati internet kot skupno dobrino, pojavili pa se bodo novi in novi napadi.

Dve tretjini človeštva sploh nima dostopa do interneta in njegove izhodiščne možnosti so s tem že bistveno zmanjšane. Informacijska nepismenost, ko je dostop do interneta sicer mogoč, pa je naslednja huda izključenost tudi v tehnološko razvitih okoljih. Čeprav je o tem veliko govorjenja na megakonferencah, praktičnih premikov ni in večina dobro zamišljenih projektov premagovanja digitalne ločnice je doslej propadlo ali pa so se razvojenili. Nekaj jih bomo navedli.

- Evropski projekt odprtih internetnih centrov (OIC) je bil paradna akcija EU prvega desetletja novega stoletja, v katero je bilo vložena ogromno denarja, vendar je potem preprosto poniknila in danes nihče več ne vpraša po njenih rezultatih (Rissola, 2007).
- Dolga lista projektov za informacijsko opismenjevanje ljudi s posebnimi potrebami, med katerimi jih ima 40 odstotkov učne in kognitivne težave, 28 odstotkov fizične omejitve, 18 odstotkov slušne in 14 odstotkov vidne ovire, izkazuje skromne rezultate (Lamb, 2009). Van Deursen in van Dijk (2009) med vrstami digitalne usposobljenosti – operacijska, formalna, informacijska, strateška – posebej opozarjata, da manj razvita okolja ne znajo uporabljati novih tehnologij za strateške cilje, ampak se izživljajo v banalni zabavi.
- e-Health kot veliko upanje npr. za 42 milijonov Američanov brez zdravstvenega zavarovanja ni prinesla nobene prave rešitve v smeri distribuirane pravičnosti (Bauer, 2009). WHO nasploh ugotavlja neštete ovire pri uporabi interneta za

zdravstveno osveščanje, od katerih ene izvirajo iz informacijske nerazvitosti, druge pa iz ozkosti medicinske in farmacevtske panoge (Al-Shorbaji, 2012).

- Posebno značilna je zgodba o OLPC (One Laptop Per Child), ki jo je leta 2005 začel Nicholas Negroponte in jo s skupino z MIT pripeljal do točke izvedljivosti, pa so jih monopolisti računalniške industrije neusmiljeno zatolkli, sklicujoč se celo na terorizem (Ryder, 2009). Res je, da je projekt izhajal iz konstruktivizma Seymoura Paperta, ki ga konservativna pedagogika ne prenese, in je treba del krivde za zamujanje projekta pripisati zastarelim pedagoškim konceptom (Zittrain, 2008: 235).
- Elektronska demokracija je še eno v vrsti neizpolnjenih, morda tudi idealiziranih pričakovanj v zvezi z večjo enakostjo, kar je ocenila Tanja Oblak, opirajoč se na Malina: »Idealizirane podobe elektronske demokracije pogosto spregledujejo pomembno vrzel t. i. stranskih učinkov, ki namesto k decentralizirani participaciji vodijo k centralizaciji moči.« (Oblak, 2002,130)

Kot pravi utemeljiteljica računalniške etike Deborah Johnson, demokracija pač ni že kar vgrajena v informacijsko tehnologijo, temveč je rezultat njene družbene uporabe (Johnson, 2000). To velja nasploh za prispevek tehnologije k enakosti, čeprav bi na prvi pogled rekli, da je npr. elektrika vsem razsvetlila temo in jih izenačila s tem. Vendar ima tudi tehnologija svojo zgodovino in v njej je še in še aktivno in zavestno podpirala neenakost.

Alison Adam sviri pred iluzijo, da so virtualne skupnosti, nastale zahvaljujoč svetovnemu spletu, apriorno inkluzivne. V resnici se pri realnih skupnostih pogosteje zgodi, da vanje zaide tudi kdo, ki ni »poklican«, pri virtualnih skupnostih pa so takšni z enim samim klikom izločeni. Ob tem pa se imajo tvorci takšnih skupnosti za »kiberliberalce«, čeprav so ekskluzivni in pogosto skrajno konservativni (Adam, 2010). Langdon Winner je oster kritik tehnoliberalcev na svetovnem spletu, ki zavračajo vsakršno solidarnost in obveznosti do skupnosti ter povečujejo le partikularne interese izbranih združenj (Winner, 1997).

Kot ugotavlja Luciano Floridi, je etika virtualnih skupnosti značilno *egopoetična*, čemur je podrejena tudi etična konstrukcija virtualne skupnosti, ki še najbolj spominja na Platonovo zamisel polisa kot zaprte družbe. Neprijetno je, da je najpopolnejša praktična izvedba take družbene konstrukcije »mafija«.

Internetno povezani svet potrebuje *sociopoetično* etiko, v kateri ne bo prevladoval *homo economicus* niti *homo ludens*, temveč *homo poeticus*, sposoben vzpostaviti ravnovesje med *physis* in *techne*. Tako utemeljena *ekopoetičnost* uveljavlja enakost med ustvarjalci ne le v sedanosti, temveč tudi z onimi iz preteklosti in v prihodnosti. Obnoviti je treba Sokratov etični intelektualizem: »Delamo zlo, ker ne znamo delati bolje, saj če bi obvladovali informacije, zla ne bi počeli. Informacijska in komunikacijska tehnologija nam lahko pomaga proti razdiralnosti, nasilništvu, vandalizmu in opustošenju tako naravnih kot človeških virov in je torej naš zaveznik za *sintetično ekologijo* ali *e-ekologijo*.« (Floridi, 2006:18) Toda, ali informatiki sploh hočejo kaj takega?

4 SPLETNA OMREŽJA ZA VSE

Ne bomo se mogli v nedogled izogibati kritičnim etičnim vprašanjem, ki izvirajo iz digitalne ločnice: Imajo »informatično bogati« državljani kakšne dolžnosti do »informatično revnih« državljanov? Dostop do informacij spada med univerzalne človeške pravice in je eden od temeljev enakosti med ljudmi. S pomočjo svetovnega spleta postajamo državljani sveta, vendar ne vsi, ker večina nima dostopa do njega. Brez enakosti na internetu se bomo znašli v razdvojenem svetu in moralo bi nas zelo skrbeti, ali nas to ne vodi v globalni spopad (Ess/Thorseth, 2006).

Okrog dvesto spletnih socialnih omrežij seže prek milijona uporabnikov, največje – facebook – pa je že sredi lanskega leta preseglo tri četrte milijarde uporabnikov. Raziskava PEWInternet kaže, kakšno vlogo igrajo spletna socialna omrežja v vsakodnevnem življenju ljudi (Hampton, 2011).

Popis dnevnih opravil uporabnikov na facebooku ni pretirano vznemirljiv:

- 15 odstotkov jih dopolnjuje svoj lastni zapis,
- 22 odstotkov jih komentira predstavitev drugih,
- 20 odstotkov jih komentira fotografije drugih,
- 26 odstotkov izraža navdušenje nad vsebinami drugih uporabnikov,
- 10 odstotkov pošilja zasebna sporočila drugim uporabnikom.

Prevladuje neke vrste dobrikanje drug drugemu (mladi pravijo temu »lajkanje« ali »všečkanje«), podobno medsebojnemu obiranju bolh med šimpanzi – uporabniki spletnih socialnih omrežij si izrečejo dvakrat več komplimentov kot zaljubljenca v pov-

prečno prijaznem paru. Temu se strokovno reče socialna opora, ki je še posebno visoka pri tistih, ki so na omrežju večkrat na dan. Kar tretjina mladih od 18 do 22 let si večkrat dnevno sporoči medsebojno navdušenje nad prikazanimi vsebinami. Zitrain parafrazira Warholovo frazo: »Na facebooku je lahko vsakdo slaven za petnajst ljudi.« (Zitrain, 2008, 214)

Ameriški uporabniki facebooka imajo povprečno po 229 prijateljev, kar je približno polovica vseh ljudi, s katerimi imajo stike, in je jasno, da je merilo za prijateljstvo zelo vprašljivo. V Evropi imajo prijateljev precej manj – le 130 – za kar prav tako ni prave razlage (ep, 2011). V strukturi prijateljev prevladujejo sošolci iz srednje šole (22 %), člani širše družine (12 %), so-delavci (10 %), sošolci z univerze (9 %), ožja družina (8 %), sočlani iz društev (7 %) in sosedje (2 %). Med preostalimi prijatelji jih sedem odstotkov niso nikoli osebno srečali, tri odstotke pa samo enkrat.

Uporabniki spletnih socialnih mrež so z eno samo izjemo verskih skupin opazno pogosteje vključeni v prostovoljne organizacije kot tisti, ki sploh ne uporabljajo interneta. Glede vključenosti v politiko prednjačijo uporabniki linkedIna, sledijo uporabniki facebooka, twitterja, drugih omrežij in na koncu My-Spacea; gledano v celoti pa so uporabniki spletnih socialnih omrežij dvakrat bolj angažirani v politiki kot tisti, ki ne uporabljajo interneta.

V PEWInternet so raziskali tudi spremembe glede starejših uporabnikov spletnih socialnih omrežij (Madden, 2011). Ugotovili so naglo naraščanje števila starejših uporabnikov, ki se že približuje številu uporabnikov elektronske pošte in iskalnikov, pri čemer ženske močno prekašajo moške. Maja 2011 je bilo udeležene 51 odstotkov starostne skupine 50 do 64 let in 33 odstotkov starostne skupine nad 65 let.

V razvitem svetu bo ta množica, povezana s spletnimi socialnimi omrežji, kmalu dosegla 99 odstotkov prebivalstva in to je tudi odstotek tistih, ki so izpadli iz družbe enakosti. Glede bogataškega odstotka, ki je ukradel enakost, je Paul Krugman prepričan, da je še precej manjši, le tisočinka prebivalstva, ki pobere vso smetano (Krugman, 2011). Ostali so izgubili bodisi na »predrojni loteriji« (inteligenca, talent, družinsko poreklo), bodisi na »porojstni loteriji« (nizke aspiracije družine, slaba šola) (Rawls, 1971). Michael Gerson se v Washington Postu čudi, zakaj se še ni pojavila parola: Uporabniki spletnih socialnih omrežij, združite se. (Gerson, 2011) Toda ali bi lahko »všečkanje« prineslo družbene spremembe?

Beremo, da je twitter spomladi 2009 dvignil zapostavljene ljudi v Moldaviji, naslednje leto v Iranu. Lani so spletna socialna omrežja sprožila spremembe v Tunisu, Egiptu in Libiji. Udomačil se je pojem »twitterska revolucija«, ki da ji gre za enakost. Twitter je bil predlagan za Nobelovo nagrado za mir. Vendar je pri vsem tem preveč poenostavljanja in navadnih potvorb. V Moldaviji sploh niso poznali twitterja. V primeru Irana so bili vsi twiti o volitvah 2010 napisani v tujini, pretežno v angleščini za ameriške novinarje. Na Bližnjem vzhodu so mobilni telefoni pripeljali množico na trge, niso pa zagotovili političnega programa in organizacije. Za kaj takega je stopnja družbene kohezivnosti uporabnikov spletnih socialnih omrežij absolutno prenizka. S twitterjem za sabo se ni mogoče spustiti v tveganja odprtih družbenih konfliktov.

5 SKLEP: ODGOVORNOST ZA SKUPNO DOBRO

»Informacionalni kapitalizem«, ki ga je pred skoraj dvajsetimi leti napovedal Manuel Castells (2000), naj bi prinesel novo obliko razvoja, vendar je poleg tega sprožil tudi nove razredne antagonizme. Kot pravi Christian Fuchs: »Zgodovinska novost sodobne družbe ni v tem, da so se v njej pojavile mreže, ampak da so produkcijski procesi, moč, izkoriščanje, hegemonija in politični boji dobili obliko transnacionalnih mrež, posredovanih prek mrežnih informacijskih in komunikacijskih tehnologij in procesov generiranja znanja. /.../ (T)okovi kapitala, moči, denarja, blaga, ljudi in informacij se procesirajo globalno in z veliko hitrostjo. Globalni informacionalni mrežni kapitalizem je nomadski dinamičen sistem, ki se stalno reorganizira, s tem ko spreminja svoje meje z vključevanjem ali izključevanjem različnih sistemov na način vzpostavljanja linkov, skupnosti in zavezništev ali ko odstranjuje ali ignorira dejavnike, ki ne služijo ali ne prispevajo k cilju akumulacije kapitala. Informacionalni kapitalizem je kategorija, s katero opisujemo tiste dele sodobne družbe, ki temeljijo na informacijskih operacijah spoznavanja, komunikacije in kooperacije, podprtih z informacijskimi tehnologijami.« (Fuchs, 2011a, 76)

Računalniška tehnologija in internet nista »otroka« ekonomskega, temveč vojaškega konteksta. Družbena razširjenost te tehnologije pa je prvenstveno posledica njene vloge pri ekonomskem prestrukturiranju kapitalizma, ko je omogočila globalni mrežni kapitalizem, ki pomeni nov način koordini-

ranja in komuniciranja onkraj omejitev nacionalnih držav. To je močno vplivalo na razmerje med delom in kapitalom. »Umsko delo je delo, ki proizvaja in distribuira informacije, komunikacije, družbene odnose, afekte ter informacijsko in komunikacijsko tehnologijo. Gre za neposredne in posredne vidike akumulacije kapitala v informacionalnem kapitalizmu: tu so neposredni umski delavci (bodisi mezdni delavci v firmi ali samozaposleni v outsourcingu), ki proizvajajo umske dobrine ali storitve, ki se prodajajo kot blago na trgu (programska oprema, podatki, statistike, ekspertize, konzultacije, reklame, medijske vsebine, filmi, glasba itd.), in tu so posredni umski delavci, ki producirajo ali reproducirajo družbene pogoje za obstoj kapitala in mezdnih delavcev, med katere spadajo izobraževanje, družbeni odnosi, afekti, komunikacije, seks, gospodinjenje, običajna vsakdanja znanja, naravni viri, prehrana, skrbstvo itd. To so oblike neplačanega dela, ki je nujno za obstoj družbe in ga večinoma opravljajo tisti, ki nimajo plačane zaposlitve – gospodinje, brezposelni, upokojenci, študenti, prekerni delavci in delavci na črno, manj plačani delavci v občasnih delih, priseljenci ... Ti neplačani delavci so reproduktivni v tem smislu, da reproducirajo in omogočajo obstoj kapitala in mezdnege dela, ki brezplačno trošita dobrine in storitve neplačanih produktivnih delavcev. Tako kapital kot mezdni delavci izkoriščajo reproduktivne delavce, ki so posredni umski delavci. Kapital se ne bi akumuliral brez aktivnosti skupne družbene infrastrukture na področjih izobraževanja, prostega časa, zdravstva in socialnega skrbstva, naravnih bogastev, kulture, umetnosti, spolnosti, prijateljstva, znanosti, medijev, morale, športa, gospodinjstva itd., kar vse si jemlje brezplačno in si s tem ne dela skrbi (kaj šele, da bi odstopil del profitov).« (Fuchs, ibid.: 99) Vsem se zdi to samoumevno, ker po Slavoju Žižku »sprejemajo kapitalizem kot edini špil v mestu« in se odpovedujejo »slehernemu realnemu poskusu preseganja obstoječega kapitalističnega liberalnega režima« (Žižek, 2000: 95).

Vzpon svetovnega spleta spremlja optimistična ideologija vsesplošne participacije. Potrošniki so dobili »mizico, pogrni se« z vpogledom v vse mogoče prodajne kataloge. Le pol misli je bilo treba dodati in nastala je ideologija participatorne demokracije in sodelovanja v procesih sprejemanja pomembnih družbenih odločitev in zakaj ne tudi poslovnih odločitev v »naši« firmi? Množično participiramo v firmah,

kot so Google, YouTube, MySpace, Facebook, Wikipedia idr., v katere neredko prispevamo tudi svoje vsebine. Te firme nam sicer nič ne prodajajo, toda brez naše vednosti kot blago prodajajo nas oglaševalcem. Njihov zaslužek zajema delovni čas kapitala, pri njem zaposlenih strokovnjakov, a tudi delovni čas nas uporabnikov. Več ko je uporabnikov njihovega servisa, višjo ceno dosežajo in večji so profiti. Šlo bo, do koder bo šlo, potem bo pa spet kriza. Kapital ne more drugače, kot da sledi pohlepu po zasluških in ni mu mar, če ogrozi svetovni splet kot skupno dobrino vsem dostopnega informiranja, svobodne komunikacije in neomejenega sodelovanja (Fuchs, 2011b).

Internet, ki ga korporacija komercializira in spremeni v blago, postane (Fuchs, 2010: 782, 783):

- nedemokratičen, čeprav mu še naprej rečemo družbeno omrežje, vendar se prilagaja le zasebnemu interesu lastnika;
- izkoriščevalski, ker spreminja avditorij v blago;
- neenakopraven, ker profite pobere le ena stran;
- nadzorovalen, ker ugotavlja uporabnikov profil;
- individualističen, ki ga zanima le potrošnik in ne občan v skupnosti;
- naravnani h konservativnim vrednotam »lačnih profita«;
- prilagojen zaračunavanju, kjer je le mogoče;
- v službi ekonomske koncentracije in monopolizacije;
- naklonjen razredni delitvi glede fizičnega dostopa, ponudbe vsebin, opaznosti itd.;
- sovražen do ohranjanja interneta kot skupnega prostora.

Zelo prav ima Slavoj Žižek (2008), ko se zavzema za »kritično teorijo interneta«, ki jo Christian Fuchs precizira kot »kritiko politične ekonomije interneta« in kot nujno potrebno znanje, brez katerega informatiki ne morejo razumeti bistvenih razsežnosti svobodnega interneta kot javne dobrine in sodelovati v bojih za njegovo ohranitev. Privatizacija interneta ni nič drugega kot pot v novo krizo.

6 VIRI IN LITERATURA

- [1] Adam, Alison (2010). Personal values and computer ethics. V: L. Floridi (ur.), *The Cambridge Handbook of Information and Computer Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press. Str. 149–163.
- [2] Agre, Philip (2003). Peer-to-Peer and the Promise of Internet Equality. *Communications of the ACM*, 46 (2), 39–42.
- [3] Al-Shorbaji, Najeeb (2012). Health. V: G. Sadowsky (ur.), *Accelerating Development Using the Web: Empowering Poor and Marginalized Population*. World Wide Web Foundation.
- [4] Barbrook, Richard (1999). *The High-Tech Gift Economy*. New York: Autonomedia.
- [5] Bauer, Keith (2009). Healthcare Ethics in the Information Age. V: R. Luppigini & R. Adell (ur.), *Handbook of Research on Technoethics*. Hershey (PA): Information Science Reference. Str. 170–185.
- [6] Beams, Nick (2008). *The World Economic Crisis: A Marxist Analysis*. <http://www.wsws.org/tools/index.php?page=print&>.
- [7] Berg, G. Andrew, Jonathan, D. Ostry (2011). *Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?* New York: IMF, Research Department.
- [8] Bled (2008). *The Bled Declaration: Towards a European approach to the Future Internet*. <http://www.fi-bled.eu>.
- [9] Castells, Manuel (2000). *The rise of the network society. The information age: economy, society and culture*. Vol. I. Malden: Blackwell.
- [10] Cross-ETP (2009). *Future Internet. The Cross-ETP Vision Document*. http://www.future-Internet.eu/fileadmin/documents/reports/Cross-ETOs_FI_Vision_Document_v1_0.pdf.
- [11] Dworkin, Ronald (1981). What is equality. *Philosophy and Public Affairs*, 10 (3) 283–395.
- [12] EC (2009). *Future Internet 2020*. Brussels: DG Information Society and Media.
- [13] ep-Evropa pojutrišnjem (2011). *Socialna omrežja v številkah*. <http://ep.sta.si/2011/08/socialna-omrežja-v-stevilkah/>.
- [14] Ess, Charles & May, Thorseth (2006). *Global information and computer ethics*. V: L. Floridi (ur.), *The Cambridge Handbook of Information and Computer Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press. Str. 163–180.
- [15] Floridi, Luciano (2006). *Ethics after the Information Revolution*. V: L. Floridi (ur.), *The Cambridge Handbook of Information and Computer Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press. Str. 3–19.
- [16] Frankfurt, Harry (1987). Equality as a Moral Ideal. *Ethics*, 98, str. 21–42.
- [17] Fuchs, Christian (2010). *Social Software and Web 2.0: Their Sociological Foundations and Implications*. V: S. Murungesan (ed) *Handbook of Research on Web 2.0, 3.0. and X.0: Technologies, Business, and Social Applications*. New York: Information Science Reference. Str. 764–789.
- [18] Fuchs, Christian (2011). An Alternative View of Privacy on Facebook. *Information* 2011, 2, 140–165.
- [19] Fuchs, Christian (2011a). Cognitive Capitalism or Informational Capitalism? The Role of Class in the Information Economy. V: M. Peters and E. Bulut (ur.), *Cognitive capitalism, education and digital labor*. New York: Peter Lang. Str. 75–119.
- [20] Fuchs, Christian (2011b). *The Contemporary World Wide Web. Social medium or new space of accumulation?* V: D. Winseck, D. Y. Jin (ur.) *The Political Economies of Media*. London: Bloomsbury Academic. Str. 201–220.
- [21] Gerson, Michael (2011). Economic inequality is the wrong issue. *The Washington Post*, 4. nov. 2011.
- [22] Hampton, K., L. S. Goulet, L. Rainie, K. Purcell (2011). *Social networking sites and our lives*. Washington: PEW Research Center <http://pewinternet.org/Reports/2011/Technology-and-social-networks.asp>.
- [23] Jacobs, Lawrence, Skocpol, Theda (2004). *Inequality and American Democracy: What We Know and What We Need to Learn*. New York: Russell Sage Foundation.
- [24] Johnson, Deborah (2000). Is Democracy Embedded in the Internet? V: G. Collste (ur.), *Ethics in the Age of Information Technology*. Linköping: Centre for Applied Ethics.
- [25] Jolly, David (2012). A new question of internet freedom. *The New York Times*, 5. februar 2012.

- [26] Klang, Mathias (2006). *Disruptive Technology. Effects of Technology Regulation on Democracy*. Göteborg: Göteborg University.
- [27] Krugman, Paul (2011). We Are the 99.9 %. *The New York Times*, 24. nov. 2011.
- [28] Kuznets, Simon (1971). *Modern Economic Growth: Findings and Reflections*. Lecture to the Memory of Alfred Nobel, Dec. 11. 1971. <http://werdet.atspace.com/bin/kuznets-lecture.html>.
- [29] Lamb, John (ur.) (2009). *Accessible Technology*. London: BSC, The Chartered Institute for IT.
- [30] Lessig, Lawrence (2006). *Code, version 2.0*. New York: Basic Books.
- [31] MacKinnon, Rebecca (2005). China's Internet: Let a Thousand Filters Bloom. *YALEGLOBAL ONLINE*, June 28. <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=5928>.
- [32] Madden, Mary & Kathryn Zickuhr (2011). 65 % of online adults use social networking sites. Washington: Pew Research Center. <http://pewinternet.org/Reports/2011/Social-Networking-Sites.aspx>.
- [33] Moore, James (1996). *The Death of Competition*. New York: Harper Business.
- [34] Negri, Toni (1991). *Marx beyond Marx: Lessons on the »Grundrisse«*. New York: Autonomedia.
- [35] Norton, Michael, Ariely, Dan (2011). Building a Better America – One Wealth Quintile at a Time. *Perspectives on Psychological Science* 2011 6:9 <http://pps.sagepub.com/content/6/1/9>.
- [36] Oblak, Tanja (2003). *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: FDV.
- [37] OECD (2009). *The impact of the crisis on ICT's and their role in the recovery*. Paris: OECD.
- [38] Paterson, Barbara (2009). *We Cannot Eat Data*. V: R. Luppincini & R. Adell (ur.), *Handbook of Research on Technoethics*. Hershey (PA): Information Science Reference. Str. 735–751.
- [39] Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*. New York: Bacon.
- [40] Rissola, Gabriel (ur.) (2007). *Die Digitale Kluft Überwinden*. Fundacio Ciutat de Viladecans.
- [41] Ryder, Martin (2009). *The Cyborg and the Noble Savage: Ethics in the War on Information Poverty*. V: R. Luppincini & R. Adell (ur.), *Handbook of Research on Technoethics*. Hershey (PA): Information Science Reference. Str. 232–249.
- [42] Stanford (2007). *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/equality/>.
- [43] Temkin, Larry (1993). *Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- [44] Terranova, Tiziana (2003). *Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy*. V: Bosquet, Marc and Katherine Willis: *The Politics of Information – The Electronic Mediation of Social Change*. Alt-X Press.
- [45] Tungodden, Bertil (2003). *The Value of Equality*. *Economics and Philosophy*, 19, 1–44.
- [46] van Deursen, A., J. van Dijk (2009). Using the Internet: Skill related problems in user's online behavior. *Interacting with Computers*, 28, 333–340.
- [47] van Dijk, Jan (1999/2006). *The Network Society, Social aspects of new media*. London: Sage.
- [48] Wilkinson, R. & K. Pickett (2009). *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York: Bloombury Press.
- [49] Winner, Langdon (1997). *Cyberlibertarian Myths and the Prospect for Community*. *ACM Computers and Society*, 27 (3), 14–19.
- [50] Zittrain, Jonathan (2008). *The Future of the Internet And How to Stop It*. New Haven: Yale University Press.
- [51] Žižek, S., Butler, J., Laclau, E. (2000). *Contingency, hegemony, universality*. London: Verso.
- [52] Žižek, Slavoj (2008). *In Defense of Lost Causes*. London: Verso.

Franci Pivec je po izobrazbi filozof, kasneje pa je magistriral iz informacijskih znanosti in poldrugo desetletje dela pri razvoju Cobissa v mariborskem Inštitutu informacijski znanosti. Posveča se družbeni informatiki, ki zajema študije uporabnikov, kulturološke in epistemološke vidike informacijske in komunikacijske tehnologije ter informacijsko etiko. V Slovenskem društvu Informatika se ukvarja z družbenimi vplivi novih tehnologij in z zgodovino računalništva ter na teh področjih zastopa Slovenijo v IFIP. O navedenih temah je objavil več deset člankov ter nekaj monografij doma in v tujini.

Andrej Kositer je diplomiral na Fakulteti za elektrotehniko in računalništvo Univerze v Ljubljani. Podjetniško pot je začel kot ustanovitelj in direktor enega prvih internetnih ponudnikov v Sloveniji, omrežja SloN (1994). Je soustanovitelj in prvi predsednik Združenja slovenskih ponudnikov interneta SISPA (1996). Kasneje se je posvetil področju poslovne informatike s poudarkom na tehnologijah, razvojnih modelih in uporabi odprte kode v poslovnih okoljih. Je soustanovitelj neprofitnega inštituta za promocijo in razvoj odprte kode IPROK, ki se ukvarja s pospeševanja razvoja in uporabe odprtokodne programske opreme. Leta 2009 je sodeloval pri ustanovitvi centra za odprto kodo COKS. Je ustanovitelj podjetja Agenda, d. o. o., ki je v Sloveniji med prvimi ponudniki storitev in rešitev, temelječih na odprti kodi. Posveča se tudi proučevanju in načrtovanju rešitev elektronskega poslovanja in končuje magistrski študij e-poslovanja na Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru.